Абай Кунанбаев

Гошгулар

„Түркменистан“ нешираты
Ашгабат 1970

С(Газ)
К87

Түркмен окыҗысы газак эдебиятының түркмен дилинде нешир эдилен «Алтын үлке» атлы антологиясы аркалы классык шахыр Абай Кунанбаевиң энчеме гошгулары билен танышдыр. Шахырың элиңиздәки йыгындысына болса антология гиризилмедик гошгулары алынды. Шу гошгуларың көпүси газак сәхрасына, ахлак, җемгыетчилик гурлушына багышланан.

Акылдарың ягты гүн хакындакы умыт-арзувлары, өңе сүрйән идеялары китапчаның өзени болуп дуряр.

А. Кунанбаевиң бу йыгындысына овнук гошгуларындан башга-да, роваятлар эсасында язылан «Азым хакында хекая», «Масгут» поэмалары хем гиризилди. Шахырың йыгындысы русча неширинден терҗиме эдилди.

АБАЙ КУНАНБАЕВ
(1845—1904)

Газак халкы билен түркмен халкы гадымы дөвүрлерден бәри диңе дүлдегшир гоңшулык билен чәкленмән, эйсем, оларың аслам бир—доган халкдыр. Газак халк ровaятларының бириниң тассыклайшына гөрә, бир ата-энениң Сейүн хем Сейли диен экиз оглы болупмыш, эмма ол икиси сиам экизлери ялы битишик доганмыш. Шонда кимдир бири гылыч билен олары айрылышдыранмыш дийилйәр. Элбетде, ровaят ровaятлыгына галяр, хакыкат хем хакыкатлыгына, эмма хер нәме-де болса, аслыетинде бир хакыкат болмаса, ровaятам тарпдан дөремейәр. Хәзирки түркменлериң бир бөлегине еңлер сейүнхан, башга бир бөлегине эсенхан диер экенлер. Галыберсе-де, ата түркменлери өзлериниң аңырсыны Аксилли диен газак аялына

өйленен Гөзли атаның неберелери хасаплаярлар. Шундан гөрнүши ялы, бизиң халкымызың бир бөлегиниң дайы тарапы газак халкы болуп чыкяр. Мундан башга-да, IX—XI асырларда гадымы огузлар Балхаш көлүниң гүйбатар якасында, Сырдеряның ашак акымында яшанларында, оларың гүзеранлары, дәп-дессурлары, диллери, халк дөредижиликлери өз гоңшулары газак-гыргызларыңка гаты якын болупдыр. Бир мысал алалың. Газак, гыргыз ве өзбек эртекилери билен ровайтларында гөркезилишине гөрә, Жаныбег хан вагтында (Бу XVI асырдакы Бухара эмири Убейдулла ханың Түркменистандакы дикмеси Жаныбег дәл-де, Өзбек ханың 1342—1357-нжи йылларың аралыгында Алтын Ордада хәкимлик эден оглы Жаныбег хандыр) Чагатай атлы бир оглан дөрәпдир, ол өзүниң дилеварлыгы, угур тапыжылыгы үчин илат арасында Алдар көсе адыны алыпдыр. Шундан гөрнүши ялы, бизиң түркмен халк эртекилеримиздәки Алдар көсе хем тосланып тапылан образ дәл-де, тарыхы шахс болуп чыкыш эдипдир. Догры, газак-гыргыз, өзбек халк дөредижилигинде Алдар көсе биздәки ялы мифики-фантастики гахрыман болман, ярым легендар-реал гахрымандыр. Эмма хәзирликче биз ровайтлы меселәмизи бирнеме соңа гоюп, эсасы меселә, Абай Кунанбаевиң өмрүне ве дөредижилигине

гечелиң, чүнки шахырың эсерлерине баха беренимизде, соңра Орта Азия хем Газагыстаның халкларының эдеби хызматдашлыгы барада айратын ныгтап гечмели болҗак.

«Түркменистан» нешириятьı газак халкының язув эдебиятының классыгы Абай Кунанбаевиң доглан гүнүниң 125 йыллыгына ниетләп, онуң чакланҗа йыгындырыны чапа тайярлады. Түркмен окыҗылары бу бейик шахырың өмри ве дөредиҗилиги билен озалдан (Мухтар Ауэзовың «Абай» романы, «Алтын үлке» атлы газак поэзиясының антологиясы аркалы таныщдыр).

Абай Кунанбаев 1845-нҗи йылда Газагыстаның хэзирки Семипалатинск областында Чингиз дагларының этегинде гышлаян гурплы машгалада энеден доглупдыр. Абайың какасы Кунанбай газакларың тобыкды тайпасының кетхудасы болуп, өз машгаласыны, тиредешлерини гаты берк тутар экени. Кунанбайың дөрт аялы болуп, машгала агзалалыгы, дава-җенҗел көрпэ Абайың дурмушыны яш башындан зәхерләпдир. Абай өз эҗеси Улҗан хем энеси Зере билен Кунанбайларың галмагалындан четде дуруптыр. Энеси Зерәниң айдып берйән эртекидир роваятлары Абайың гелҗекде зехинли шахыр болуп етишмегине көп ярдам эдипдир. Абай башлангыч билими өз өйлеринде хакынатутма молланың элинде алып, соңра Семипалатинск шехе-

риндәки имам Ахмет Рызаның медресесине окува иберилйәр. Шол ерде Абай илкинҗи гезек Гүндогарың Фердөвси, Нызамы, Физулы, Новайы ялы дүнйә белли поэзия пәлванларының эсерлери билен гызыкланып башлапдыр. Абай Кунанбаев он ики яшындан гошгы дүзүп уграпдыр, эмма өзүниң ёкары гатлакдан боланлыгы үчин ве шол вагтлар барлы сыпплар акынлыгы (багшы-шахырчылыгы) пес кәр саянлары үчин, ол илкинҗи эсерлерине гол чекмекден чекинипдир хем олары дең-душларының адына берипдир.

Зехинли газак шахыры медреседе ят тутдурылян дүшнүксиз сүрелер ве аятлар билен канагатланман, моллалардан огрынча рус мекдебине гатнап, арап элипбийиниң дашындан русча сопат өвренипдир, эмма долы билим алмага етишмәнкә, бәш йылдан соң оны какасы янына алып, өзүниң көмекчиси эдинипдир.

Шол вагткы Түркменистанда болшы ялы, газак сәхраларында-да тире-тайпа давалары, мал таламак, сәхелче бахана билен бигүнә адам өлдүрмек ялы адалатсызлыклар болуп дурупдыр. Газагыстан рус империясының составына Түркменистана гаранда хас ир гошулан хем болса, рус чиновниклери ерли илатың өзара давасыны ятырмагың дерегине, гайта, бетер өҗүкдирипдирлер, олар бай, ишан-хоҗаларың тара-

пыны тутуп, гарамаяк халка сүтем эдипдирлер. Шейле адалатсызлыклары гөрүп дуран Абайың өз какасы билен сөзи азашяр, ахырында-да йигрими секиз яшында Кунанбай билен арасыны чөп дөвлен ялы эдйәр. Шондан соң Абай язгынчылыга чыкып, өңки окап-өвренип билмедиклериниң өвезини долдуряр. Ол тойларда айтысларa (айдышык) гатнашяр, ил ичинде таналып башлаяр.

Абай Кунанбаевиң сүргүнликде йөрен рус революцион-демократлары билен якындан арагатнашык этмеги көп затлара онуң акылыны етирдйәр. Меселем, Чернышевскиниң ве Добролюбовың идеяларында тербиеленен Михаэлис, Леонтьев ялылар Семипалатинск шәхерине сүргүн эдиленлеринде, Абай билен танышып, оңа рус языжыларындан А. С. Пушкиниң, М. Ю. Лермонтовың эсерлерини, Крыловың басняларыны окамага ве газак дилине терҗиме этмәге берипдирлер. Рус дили аркалы Абай Гүнбатар Европа эдебияты хем философиясы билен таныпдыр.

Шахырың хакыкы дөредиҗилик иши эсасан кырк яшында кәмиллиге етип, тә өмрүниң ахырына ченли, ягны алтмыш яшына деңич пажарлап өсүпдир. Шол аралыкдакы йигрими йыла голай деврүң ичинде онуң дөреден эсерлери ёңсуз ики том болупдыр.

Абайың шахырчылык дабарасының артмагы, гарып-гасарларың арза-шикаят билен хем гайры маслахатлар билен шахыра йүз тутмаклары ерли бай-феодалларың, рус чиновниклериниң газарыны гетирйәр. Олар шахырың гаршысына дил дүвшүп, онуң җанына каст этмеклиге чепли барып етипдирлер, эмма олар халкың газабындан хедер эдип, Абая батырыныл билмәндирлер. Шоңа гөрә олар шахырың достларыны, инилерини, сүйтдеш доганыны-да онуң гаршысына күшгүрипдирлер.

Абай Кунанбаевиң ики оглы болуп, улы оглы Абдырахман, көрпе оглы, зехинли шахыр Магавья какаларының ёлуны довам этдирип уграпдыр. Эмма Петербургда Михайловск артиллерия училищесинде окап йөркә, инчекеселә ёлуган Абдырахман 1895-нҗи йылда поручиклик чининде йигрими еди яшында арадан чыкыпдыр. Абдырахманың өлүми Абая өрән улы ургы болуп, ол бу вака багышлап, телим элегия дөредипдир. 1904-нҗи йылда онуң икинҗи оглунын-да инчекеселден өлмеги Абайың белли-күлли ганатыны гырыпдыр. Бу чекип-чыдап болмаҗак агыр йитгә дөз гелип билмедик Абай көрпе оглуның кыркы гүни, өзүниң алтмыш яшының ичинде арадан чыкыпдыр ве өзүниң шол энеден доглан гышлагы Чингиз дагының Җидебай дересинде җайланыпдыр.

Абайың дөредиҗилиги барада гүррүң эдиленинде, онуң түркмен окыҗыларына җуда якынлыгыны йөрите беллемек герек, чүнки газак шахырының өз дөредиҗилигинде гозган меселелери Гүнбатар Европа я рус шахырларыныңка гаранда хас белет ээдымыз болайяр.

Барып-ха медреседе окап йөрен йылларында Абай Гүндогарың классыкларына өйкүнип, арап-парс дилиндәки аруз өлчегинде газал дүзүп башлапдыр. Умуман, Абайың дөредиҗилигине ченли ятдан айдылан газак поэзиясында «Жар-жар» («Яр-яр»), айтыс ве башга халк гошгы дүзүш тәрлери уланылан болса, бейик шахыр өз эдебиятына он бир саны тәзе гошгы дүзүш формасыны, шол санда муседдес (алтылама) ве октава (секизлеме) гошгы дүзүш тәрлерини гиризипдир. Онуң 1884-нҗи йылдакы дөреден:

«Гиң маңлайлы, җеннетдәки хүйр ялы,
Аласы аз, гара гөзи нур ялы.

Гыйма гашлар тәзе доган ай болса,
Кирпиклери гезелип дур тир ялы.

Реҗелеп гойлан садап дишлериң
Уссат герек тарыпыны дийр ялы»

дийип башланян эсери Гүндогарың поэзиясындакы йөргүнли «фагылатун, фагылатун, фагылен», ягны ремели мүседдеси махзуф өлчегинде язылыпдыр. Догры, мысалымызың үчүнжи строфасының биринжи сетириниң бир богны кем, эмма бу ерде-де «режелэп» сөзи протезаның көмеги билен «ирежелэп» дийип үсти етирилипдир. Бу мысал газалдыр, эмма Абай Гүндогар классыкларының умумы дэбинден оздурып, онуң бентлерини он докуза етирип билипдир.

Абайың рубагы өлчегинде язылып, шахыр Мәммет Сейидов тарапындан терҗиме эдилен гошгусы җуда шовлы чыкыпдыр. Бу гошгуда терҗимечи авторың бэсдеши болуп чыкыш эдйэр. Екеҗе мысал:

> «Сөйсүн түйс йүрекден, ким кими сөйсе,
> Дэнмесин сөзүнден, ертенсе-көйсе,
> Гырмызы йүпегиң реңкин бозар,
> Төверекден өзге бир реңк дегсе...»

Абай Кунанбаев Гүндогар поэзиясы билен бирликде Орта Азия ве Якын Гүндогар халкларының тарыхыны, ыслам дининиң таглыматыны оңат өвренипдир. Ол Табарының, Рубгузының, Решит-эддиниң китапларыны, Бабурың «Бабурнамасыны» ве хыва ханы Абылгазы Бахадурың «Шежре-и теракимесини» хем гайры тарыхы

материаллары етик өвренипдир. Абайың бизиң гүнлеримизе гелип етен эсерлериниң арасында бизиң бейик Магтымгулымызың пикирлери билен дең гопян сетирлери бар. Меселем:

«Өмрүң өңи бахар, ахыры гышдыр,
Өңи оюн-гүлки, соңы налышдыр.
Оңат хеңе сарпа гоюп диңлесең,
Өмрүң үчин барып ятан нагышдыр».

Ене-де:

«Гара небис үчин байлык дилемәң,
Шөхрат үчин дуры сувы буламаң.
Бу дүнйәде яшап гезен гүнлериңи
Гечирмезлер бир элекден элемән».

Абайың рус эдебияты билен өз илдешлерини танышдырмак үчин, битирен хызматы иңңән улудыр. Пушкиниң «Евгений Онегин» романының гахрыманы Татьянаның айдымлары барып-ха Абайың деврүнде газак сәхраларында газак шахырының дүзен хеңи билен яңланыпдыр.

Газак классыгының ири эсерлеринден ики саны поэмасы хем биринҗи гезек түркмен дилине терҗиме эдилди. Башда беллейшимиз ялы, Абайың «Азым хакда хекая» атлы поэмасы барада йөрите дуруп гечмелидирис. Догры, бу поэма гутарылман гойлупдыр, шейле-де болса,

мунуң тарыхы тайдан әхмиети бейлеки «Масгут» поәмасыныңкыдан улудыр. Автор оны:

«Бу хекаят «Мүң бир гиҗеде» барды,
Менем алып, шыгра салдым шо зады.
Диййәрлер багдатлы ики доганың
Бири Мустапады, бири Сапады»

дийип башлаяр. Бу ерде бизи гызыкландырян зат хекаяның сюжети дәл-де, онуң түркмен халкының арасында башга хилирәк вариантының бардыгында, өзүнем гечмишиң бейик шахыры Алышир Новайының ады билен баглаңышыклыгындадыр. Мәлим болшы ялы, араплар ың бүтин дүнйә мешхур «Мүң бир гиҗе» әртекилер йыгындысы диңе оларың өзлериниңки болман, әйсем Гүндогарың гадымдан бәри бар әдеби мирасының-да иң говы ядыгәрликлериниң йыгындысыдыр. Араплар өзлериниң басып алан юртларына ылмы экспедициялар гуруп, шол халкларың фольклор материалларыны топлапдырлар. Оларың «Аҗып билен Гарып хакда хекаясы» бизиң «Шасенем-Гарып» дессанымызың мазмуныны гайталаяр. Эдил шонуң ялы, Абайың «Азым хакда хекая» атлы поәмасында-да бизиң түркмен халк дөредиҗилигимиздәки «Мыралы билен солтан Сөйүн» атлы роваятларымызың «Якма, бишерсиң, газма, дүшерсиң»

диен болумине меңзешрөк вака гүррүң берилйәр. Догры, араплардың «Мүң бир гиҗе» китабы Алышир Новайы дүнйә инмезинден көп асыр овал дүзүлип башланыпдыр, эмма бизиң яңкы накылымыз хем, белки, Мыралы билен солтан Сөйүн дөремезинден өң дөредилип, соңра шоларың адына берлендир.

Абайың бу поэмасында суратчы Мустапаның Азым диен оглы болуп, оны бир отпараз гожа алдап экидйәр. Өзүңизе мәлим болшы ялы, бизиң халк роваятымызда велин, бир сөвдагәр Мыралының талабан тутунып, бир гүн ишледип, алты айың хакыны төлемәге разылык билдирйәр. Элбетде, биз бу ерде араплар шол эртекини хөкман түркменлерден алыпдырлар диййип субут эдип билмерис, дүнйә эдебиятында, бүтиндүнйә халкларының фольклорында олар ялы меңзеш сюжетлер көп, эмма Гүндогар халкларының эдебиятыны, тарыхыны оңат өвренен Абай бизиң Мыралы билен солтан Сөйүн хакдакы роваятларымызы эшитмедимикә диен сораг гелип чыкяр.

Сөзүмизиң ахырында Абайың проза эсерлери хакда-да келам агыз сөз айдасымыз гелйәр. Онуң «Гаклия» (Гара сөз) атландырылан несихатлары-да гошгуларындан пес дәл. Бирҗе мысал алалың:

«Ер йүзүнде ики миллиард адам бар дий-

йэрлер. Шоларыңам ики миллионы газаклар болмалы.

Бизиң газакларымызың достлугы, душманчылыгы, эвүнҗеңлиги, гүйҗи, байлыга ковалашыш, билим гөзлейши башга халкларың эдим-гылымларына меңзеш дэл.

Биз бири-биримиз билен җетлешйэрис, бири-биримизден огурлаярыс, бири-биримизи аңтаярыс ве бири-биримизе гөз ачып-юмасы салым хем кирпигини гырпмага май беремзок.

Бизде шэхерлер-де ёк, дүнйэни сынлаян адамлар-да ёк.

Эйсем-де биз дүнйэниң халкларының арасында хич бир задың алнындан дэлдигимизе галыбермели болармыкак?

Газакларың арасында огурлыгың, гыбатың, төхметиң, душманчылыгың йитип гитҗек гүни-де гелер ве биз байлык билен билими хакыкы ёл аркалы газанарыс.

Эмма бу нирeден гелеркэ?

Хэзир бизде ики йүз адам йүз баш мала гарагыны дикип отыр. Олар бири-бириниң ёгуна янман, ынҗалып билерлермикэ берин?»

Абай Кунанбаев ягшы заманының болҗагына бек ынаныпдыр, эмма өзүниң дүнйэгарайшының, дөврүниң берен тербиесиниң җуда чэклилиги зерарлы, ол шейле дурмушың нэдип газаныл җагына акыл етирип билмэндир. Дүйпден

тэзече дурмушың гурулмагына санлыжа йыл галанында, өз яшан жемгыетиниң адалатсызлыгы, бикануңчылыклары зерарлы бивагт арадан чыкып гидипдир. Бу гүнлер Абай Кунанбаевиң өз юрдунда болшы ялы, Түркменистанда-да, өхли юрдумызда-да, халк демократиясы юртларында-да зәхметкеш халк эркинлиге чыкып, азатлыкда яйнаяр.

Н. ЭСЕНМЫРАДОВ.

АЗЫМ ХАКЫНДА ХЕКАЯ

(П о э м а)

Бу хекаят «Мүң бир гиҗеде» барды,
Менем алып шыгра салдым шо заны.
Диййәрлер багдатлы ики доганың
Бири Мустапады, бири Сапады.

Аталары өлйәр, етишйәр үнҗи,
Ол мирас гоймандыр хазына-генҗи.
Йөне өкде суратчымыш Мустапа,
Сапа болса ады белли тикинчи.

Ики етим сыгмансоң гиң Багдада,
Айралык сакысы узадяр бада.
«Ким бай болса, бейлекини тапмалы»
Дийип, бир-бирине берйәрлер вада.

«Таңрым бизи өзүң пенаңда гора»
Дийип, ёла дүшйәр херси бир угра.
Кичи доган Чынмачына гиденмиш,
Мустапа-да гиденмишин Балсура.

Мустапа бир бада болса-да гедай,
Соң медет беренмиш ярадан худай.
Бу шәхерде бир гөзеле өйленип,
Соңра гурдуранмыш овадан бир җай.

Сурат чекип өз сенедин сөенмиш,
Эшиги дүвелип, гарны доянмыш.
Таңрым оңа эчиленмиш бир огул,
Моллаларам Азым дийип ат гоянмыш.

Айлар гечйәр гидйәр, йыллар өтүшйәр,
Азым юваш-юваш өсүп етишйәр.
Ачяр барып медресәниң ишигин,
Соват аляр, иле-гүне гатышяр.

Йүрегинден сөйүп ата-энесин,
Санап өсйәр, Азым йыллаң сенесин.
Вагты гелйәр, өлүп гидйәр Мустапа,
Оглы довам эдйәр ата сенедин.

Хорланып йөрмәндир ол етим галып,
Газаныпдыр байлык үстүне байлык.
Бу шәхерде еке бәсдеш тапылман,
Хүнәрине баш эгипдир халайык.

Отуранмыш Азым, ачыкмыш дүкан,
Гөрсе, гоҗа гелйәр өзүне бакан.
Баш эгйәр зер-парча гейнен мыхмана,
Өз янындан хормат гоюп уллакан.

Гоҗа-да яш йигде беренмиш салам,
Диенмишин: «Мыхманы мен бу галаң,
Ягшы йигит, нә хүнәриң бар сениң,
Гел, гоҗа атаңа айыт бир келам».

Азым өз янындан чак эде-эде,
Туруп, оңа баш эгенмиш ене-де.
Диенмишин: «Суратчы мен, вепалы
Өз атамдан мырас галан сенеде».

«Сен надан йигит дәл, ол маңа айдың,
Аныгыны билйән йөне бир задың.
Сениң бу хүнәриң кын чакдан аша,
Нә байлыгың болар, не мешхур адың».

Гожадан бу сөзи әшден махалы,
Гаты геленмишин йигдиң гахары.
«Түкет, ата сенедини харлатман,
Донум болмаса-да гыммат бахалы».

«Гахарың гелмесин, шаятдыр алла,
Говы гөрйән сени оглум дек ылла.
Мен ылымың гизлин сырларын билйән
Шонуң билен миси өврүйән тылла.

Ненең гөрйөң, шоны өвретсем, оглум,
Хер ерде, хемише ачык бор голуң.
Аз ишләрсиң, аз дөкерсиң дериңи,
Улы байлыгың бор, түкенмез пулуң.

Шонуң үчин пулдан долы сандыгым,
Сениң яла көмек этмек эндигим.
Түйс йүрекден ынанарсың сен маңа,
Гөренден соң сөзлеримиң чындыгын.

Бир бөлек мис гетир, шүбхәңиз гоюң,
Мен догрымы диййән, эдемок оюн...»
Эртеси гүн ене гелип шо гожа,
Ахыры Азымы эдипди боюн.

Йигди есир этди бу тәсин ахвал,
Барып, эҗесине берди ол совал.
«Алхимиклер хакда эшдипдим менем,
Йөне велин, оглум, болмагын ахмал,

Гелйәр оң гөзүнден шо ылмың ысы,
Әлтип бер сен оңа бир бөлек миси.
Йөне бир җадыгөй болаймасын ол,
Җадыгөй халкының бозук бор түйси».

Йигит дийди: «Әҗе, эт аз тагапыл,
Мениңем гөзүм бар; дәл менем батыл.
Ялан болса, басым сыры ачылар,
Чын болса, дөвлетден гилмалы гапыл».

Бу ягдайдан соңра ятып эркана,
Укусын алмады ол ине-гана.
Тапып өйлеринден бир бөлек миси,
Даң билен ене-де гитди дукана.

Гарры көпек эдил айдылшы ялы,
Йылгырды эесин танан мысалы.
Торбасындан көмүр, көрүк чыкарып,
«Ханы мис?» дийип, берди оңа совалы.

Миси оң элинден алды-да какып,
Оклады газана, деррев от якып.
Чыкарды торбадан дерманлы чүйше
Бир затлар самрады, соң оңа бакып.

Газан ызын үзмән быгырдаярды,
Ол гара дерманы мис билен гарды.
Соңра юваш-юваш совады метал,
Мис дерегне алтын ловурдаярды.

Ол алтыны узатды-да Азыма,
Дийди оңа: «Ине, көшек, хазына.
Сорап гөр, ким шуңа алтын дәл дийсе,
Гел, йүзүме түйкүр, сөк маңа, гына.

Ислесеңиз, зергәрлере апарың,
Болан дәлдир ялан сөзлөн сапарым.
Эгер соңра мени гөрмек ислесең,
Хол бага бар, өзум сени тапарын».

Азым оны гарбап алып дессине,
Ылгап гитди совдагәрлең устуне.
Хәр гөренлер диййди: «Хакыны тылла,
Мыхман гожаң халал сениң кесбиңе».

Үч мүң үч йуз илде атыны сатып,
Гелйәр өйлерине, байлыга батып.
«Мыхманыңы чагыр—диййәр эҗеси —
Гой, бизиң өймүзде дынч алсын ятып».

Яш йигит гелсе-де ёрулып-ядап,
Ене бага тарап гиденмиш хайдап.
Диенмишин: «Раст экен айданың,
Йөр, атам, мыхман бол, гелдим
мен идәп».

Ене алтын берип диенмиш: «Азым,
Мениң әхли задым сеңкидир, гузым.
Көпрәк шерап гетир, шерап башында
Сең билен этмели гүррүңим узын.

Ики чәк сачагың башына гечип,
Гүрлешсек говы бор, ал шерап ичип.
Эҗеңи-де ибер, оглум, бир яна,
Ёгса бу сырымы айдайын ничик?

Өзүң билйәң, менем бир ишли бенде,
Ай галанда сырык бойы беленде,
Барарын мен, йөне велин болмасын
Өйде икимизден өзге җеменде».

Мүң дүрли шераплы, сүйҗи тошаплы,
Алып Азым барып өе дашатды.
Мыхманың сөзүни эшдип эҗесем
Гитди гоңшуларна, җайы бошатды.

Юваш-юваш вагт гечйәр, гүн яшяр,
Тегеленип, ай асмана дырмашяр.
Долдурып сачагы назы-ныгматдан
Ялңыз йигит мыхманына гарашяр.

Гараңкыдан чыкан көлге мысалы
Гоҗа өе гирйәр эли хасалы.
Гөрүшйәрлер гол берен дек олара,
Узак йыллаң айралыгының высалы.

Мыхман төре бирден гечибермейәр,
Ичерини гөзи билен сермейәр.
Гоҗаны йүрекден хорматлан Азым
Онуң бу гылыгын гаты гөрмейәр.

Гең мыхман иргинсиз дашына гарап,
Отуранмыш аяк алдыгна яңрап.
Нахар ийип эллерини ювансоң,
Овадан җамлара гуюляр шерап.

«Шерап ичгисидир гадымы дөврүң,
Онуң үчин диңләп дурмагын бөврүң.
Нахардан соң, иллең эдиши ялы,
Шерап ич хемише, ачылар гөвнүң...»

Гойлупдыр ныгматлар берлип серенҗам,
Гайта-гайта эдийәрлер нахар-шам.
Гүррүң арасында гүлгүн шерапдан
Шо долуп-бошап дур җам ызына җам.

Гожа ызын үзмән ичйәрди шерап,
Йигдиң халы әййәм болупды харап.
Мыхман бир зат гуйды онуң җамына,
Дуйдурман, йүзүне огрынча гарап.

Вагт гечди, гиҗе бир чене етди,
Гожа җадыгәйди, ол гожа бетди.
Дерманлы шерабы ичен яш йигит,
Өзүн билмән лагшап ятан җесетди.

Гожа сигнал берди сыкылык чалып,
Гелди үч-дөрт җигит, бир табыт алып.
Өзүн билмән уклап ятан Азымы
Экитдилер олар табыда салып.

Элиндәки җамын бир яна оклап,
Ёвуз гожа әхли гапыны бекләп,
Гараңкың ичине сүмди-де гитди,
Җигитлериң ызы билен егдекләп.

Гиң кенарда ок гечмеҗек гамыш бар,
Онда гәми асса-юваш ыраняр.
Шоңа мүнүп, хайдап сүрүп гитдилер,
Инди салгым болуп гөрүнйәр кенар.

Бу гәмини сүрйән отуз җигитди,
Гуры ерден олар дашлашып гитди...
Гарып эне көп гөзледи оглуны,
Энәниң гөзүнден ол дири йитди.

Аглап эне, багрын даша ойкаяр,
Мыхманына нәлет барын окаяр...
Азым болса гөзүн ачяр гүнортан,
Чайкап гәми ондан-оңа окляяр.

Зынҗыр шагырдаяр гымылданында.
Гөрсе, ятыр гөмиң дар зынданында.
Зордан аяк үсте галды ыраныгг,
Дүйнки гожа хәзир болды янында.

Дийди: «Гожа, айра салып энемден,
Бейитмеге дөзүп билдиң ненең сен?»
«Гөзүңи ач, динимизиң, яш йигит,
Айрадыгын унутмагын сен онсоң.
Билйәрмисиң, мениң диним отпараз,
Азат борсуң, сенем ода ынансаң.

Кесирлик эдәйсең дийлене бакман,
Хер гүнде йүз чыбык иерсиң хөкман.
Бу оюн дәл, өз диниңден дөнмесең,
Өтүрерсиң өмрүң зынҗырдан сыпман.

Азым дийди: «Ата диниме гурбан,
Сүтем эдиң өмүр бойы гүн ырман.
Дин ёлунда өлен адам шехитдир,
Өлерин гашыңда саңа ялбарман».

Йигдиң геймин сыпырдылар шо бада,
Отлы гамчы шувхуллады ховада.
Йыкылып ятса-да эсси айылып,
Аман дилемеги салмады яда.

Бу сүтеме кадыр-алла чыдаман,
Гөгүң йүзүн гаплап алды гөк думан.
Турды апы-тупан, турды харасат,
Гитди хер ким йигдиң угрун идемән.

Ялы шир ялы арлап харасат,
Гөминиң башына салярды хайхат.

Отуз жигит эртире чен урунды,
Ят болды олара укы дийлен зат.

Хей, бир муңа чәре болмазмы дийшип,
Отуз жигит гөз үмлешип, дил дүвшүп,
Бу гүнлере салан гарры кепегиң
Ир билен гашына гелдилер үйшүп.

«Аксакал, ойланман, ашярсың хетден,
Визе гулак асман, хар тутдуң итден.
Алла хош яканок берйән сүтемиң,
Голун чөзүп, аман сора йигитден.

Голун чөз-де, аман диле шу халат,
Ёк биз үчин шондан говы делалат.
Бары бир өлмели, өлмезден илки
Сениң сува зыңяс хәзир, ылханат!»

Бу сөз гожаң эхли сүңңүн говшатды,
Көп ойланды, ахырсоңы баш атды.
Дагы бир алажын тапман, Азымың
Элин чөзүп, дар зындандан бошатды.

Этегинден дөкмесе-де дашыны,
Азымы гужагна гысып яшулы.
«Өт гүнәми, серхош экеним» дийип,
Гөзлеринден дөкен болды яшыны.

Азым яшды, йөне шу яш халына
Мүңкүрлик этмәнди адам оглуна.
«Белки, серхошлукдан эдендир» дийип,
Ене-де ынанды онуң алына.

Дийди: «Бейле болса, гечйәрин гүнәң»
Гожа гужаклады: «Оглум сен, пенам».

Таңрың әмри билен эдил шо халат
Ятды харасаты хайхатлы дүнйәң.

Шондан соңра нәме ислесе Азым,
Диен задын дашадылар гүнузын.
Отуз җигит «Азым йөне дәл» дийип,
Отуз ерден оңа этдилер тагзым.

Гәми гидип баряр, гөрүнди ада,
Гоҗа йигде шейле дийди шо бада:
«Шунда миси алтын эдйән дерман бар,
Гетирели, даш дәл, ине шо дагда».

«Өзүң бил!» дийп, йигит гайтарды җогап,
Гоҗа хезил этди: «Гөтер онда гап.
Көмек этсең шондан алып гелмәге,
Басан ызларыңа эдерин тогап».

Гәми дурды, уградылар шо тая,
Гирдилер говага, бир сырлы җая.
Бир депрек дур, гүбүрдедип каканда,
Учуп гелди үч ерден үч елмая.

Учуп гелди олар, гөйә бир гушды,
О бири йүклүди, езгелер бошды.
Депреги галдырып өңки еринде,
Херси бирин мүнүп, ел болуп учды.

Йындам елмаялар хер ерден бөкүп,
Узак гитди олар чөллери сөкүп.
Дийди гоҗа: «Гөрйәрмиң шо булуды
Бир әпет бугра дек отыр ол чөкүп.

Булут дәл ол, башын асмана гезәп,
Ол ерде Кап дагы отыр гүммезләп.

Ине, хөзир чыкып онуң гершине,
Оглум, шо дерманы тапарсың гөзләп».

Узын гиҗе сүрди олар, эй худа,
Ирден көшк гөрүнди, өпетди җуда.
«Бу нәме?» дийип, бирден сесленди Азым,
Йене ол гоҗадан чыкмады седа.

Әпет көшк басса-да Азымың ховун,
Хич бир затдан хабарсызды яш гөвүн.
Дийди гоҗа: «Юваш бол-да, гаты сүр,
Бу ер меканыдыр җадыгөй дәвүң».

Гитди олар, ене узак гитдилер,
Уч-гырасыз мензиллери өтдүлер.
Өңлеринден чыкан улы деряның
Кенарыны сырып дага етдилер.

Шол ерде чекдилер елмаяң башын,
Сынладылар гаяң думанлап дуршун.
Соңра олар дүйәң бирин өлдүрип,
Арассалап, айырдылар ич гошун.

Ханҗар билен урган берип Азыма,
Дийди: «Оглум, хол ёкарда хазына.
Дүйәниң хамына гирип гизлен сен,
Хөзир сымруг гелер, багтыңы сына.

Әпет пенҗелерин урар-да хама,
Дем салымда алып чыкар шо яна.
Шонда ханҗар билен хамы ярарсың,
Учар сымруг, дегйән дәлдир ынсана.

Мерт болгун хич зады гөвне алмагын,
Горкыны, үнҗини яда салмагын.

Дагың топрагындан габың долдурып,
Оны урган билен ашак саллагын.

Ине, шо гум шо дермандыр, Азым җан,
Унутмагын оны сен херан-хачан.
Соң урганың уҗун баглап бир даша
Душерсиң, мен ерлешдирип болынчам».

Алып Азым өхли герек-ярагын,
Гирди хама, бирә баглап йурегин.
Соңкы гезек дийди гоҗа: «Шейт, оглум,
Байлык болсун онсоң сениң герегиң».

Ойланды яш йигит: «Денмен инди хич,
Нәме болян болса шу вагта дециң.
Алланың әмридир, алла керемдир,
Шонсуз чөпүң башы гымылдамаз хич».

Гоҗа хамы тикип кемсиз беркитди,
Соңра өзи җүлгә сиңди-де гитди.
Хол ёкардан шаглап инен өпет гуш
Яңкы хамы халланладып әкитди.

Бираз салым гаяндан соң ховада,
Барып гонды, йити ханҗар шо бада
Ялав болуп ярды маяң хамыны
Учды гитди сымруг, гизленди дагда.

Ине, Азым шейдип гершинден дагың
Тапып шол топрагы, долдурды габын.
Соңра юваш-юваш саллады ашак,
Бар гүйҗүне җемләп, берк дувди багын.

Хазыналы габы бир яна атып,
Галыпдыр ол мелгун девлете батып.

Хич затдан хабарсыз йигдиң элинден
Алыпдыр урганы бат билен дартып.

Яш йигит дүшүнмән бу хыяната
Диййәр: «Инди нәдип дүшейин, ата!»
Мелгун диййәр: «Етен ажалың дуйман,
Дүшмек хакда пикир эдйәрмиң, гайта.

Отур-да пикир эт, дашыңа гарап,
Өзүң ялың сүңки ятандыр яйрап».
Шейле дийип, гүлүп гитди ол гожа,
Галды йигит онуң ызындан гаргап.

Бу ерде ёл-ёдаң ёкдугын дуюп,
Ажыган махалы от чөплэп ийип,
Ядав гөвре дынч алмага гышаряр,
«Гөрүберйәс хакың буйругын» дийип.

Гүн яшды, асманың хүйт гара шалы
Ерган болуп өртди иркилер ялы.
Бир оянса дашы ала-галмагал,
Йөне оң турмага ёкды межалы.

Чагыра-чагыра кадыр-суханы,
Туруп, гөрди гелйән көн аждарханы.
Ханжарыны сырып топулды оңа,
Шарлап акды о бириниң ал ганы.

Өзи-де гүйч билен зыңылды аркан,
Бир агач дур, гачды ол шоңа бакан.
Чыкды оңа пишик ялы дырмашып,
Узын гиже шонда тутунды мекан.

Гүн шөхлеси ягтыланда даглара,
Гөрмеди агшамкы аждархалары.

Диңе олаң бири өлүп ятырды
Төверекде көл болупдыр ганлары.

Агачдан дүшенде, агшамкы болан
Вакалары ятлап ойланды: «Олам
дири болса гитмезмиди» дийди-де,
Ханҗарыны алып уграды оглан.

Гөрди Азым өлүп ятыр нәгехан,
Йигдиң өмрүн узак берипдир сухан.
Ханҗар билен тасма кесип хамындан,
Ядамады, дынч алмады бир заман.

Ачлыга, хорлуга ол гулак асман,
Ишледи отурды ызыны кесмән.
Бир ужуны әпет даша даңанда,
Барып ере етди ол ужы тасмаң.

Бу гаядан дүшмек гаты агырды,
Йөне сыпмак үчин ялңыз угурды.
Узынлы гүн дагдан ашак сырылып,
Ахыры аягын ере дегирди.

Йигит, ине, шейдип дүшди-де дагдан,
Эчилип сув ичди дүйнки дерядан.
Бир серетсе, алтын көшк дур өңүнде,
Төверекде гөрүнмейәр бир адам.

Гирип, онуң бар отагын сермеди,
Хич хайсында җанлы-җандар гөрмеди.
Иң соңкы гапыны ачанда велин
Бир тисгинди, гиң маңлайы дерледи.

Ики пери отыр җеннетиң хүйри,
Перилери хениз гөрмәнди дири.

Күшде гызыгындыр башы оларың
Дуймады оң гиренини хич бири.

Вашларын галдырды, төрүнде өйүң
Гөйә ики саны ай доган дейин.
Дийдилер: «Ненеңси гелдиң бу ере —
Дүшдүңми элине бир жадыгөйүң?»

Айдын берди Азым гөрен гүнлерин,
Бир мелгуна душуп йөрен гүнлерин.
Йигдиң бу гайгылы кыссасын эшдип,
Рехими инди яш гөвүнлериң.

Йигит ахыр тамам эденде сөзүн,
Отыр ики пери сүпүрип гөзүн.
Дийди олар: «Говы йигит экениң,
Доган болуп янымызда гал бизиң».

«Разы мен оңа, сиз ики уям,
Көп хорландым, инди ол сизе аян.
Йөне гитжек вагтым гойбериң мени,
Өйден чыканыма көп вагт эййәм».

«Бу таңрың эмридир, йөнедир диймәң,
Онуң үчин бизден болмасын кинәң.
Хәли-хәзир бу көшкде сен яшабер,
Гайдарсың сен чекен гүни несибәң.

Хәли гөрүп дуркаң сен дидарымыз,
Эдерис сең үчин элде барымыз.
Кысмат чекип, баша дүшсе айралык,
Уградарыс ёла, алла ярыңыз».

Шейдип Азым олар билен баш гошды,
Ай айланды, гүнлер гүне улашды.

Шейле ак йүрекли доганларындан
Гызларам разы, гызларам хошды.

Шу ягдайда эсли вагт гечипди,
Азым көшге телим айланып чыкды.
Хайсы яна барса өхли гапылаң
Бириндең өзгеси оңа ачыкды.

Йөне ол бир гапа гирмәнди хениз,
Бир яна гиденде бир гүн ики гыз,
Ачды барып шол ачмасыз гапыны,
Бу көшкде бир өзи галанда ялңыз.

Гөрсе эртекиде эшдилип йөрен
Муң дүрли мивели шол багы Эрем.
Билбиллер сайраяр шейле хош оваз
Хич гидеси гелмез бир гезек гөрен.

Ортадан серховуз дуршы мермерден,
Көшклери безелен алтындан, зерден,
Бирден оң гулагна өпет бир гушуң
Ганатының сеси гелйәр бир ерден...[1]

---

[1] Поэманың ызы етирилмән, шу ердегаляр.

МАСГУТ

(поэма)

Я ярадан, садык гулуң перяды,
Дилиме сена бер, айтҗак бир зады.
Заманында Харун-Решид халифиң
Багдадлы бир йигдиң Масгутмыш ады.

Масгут бир гүн чыканмышын галадан,
Дем алмак ислэпдир ачык ховадан,
Гөрүпдир ол бир гаракчың элинде,
Өлүмиң өңүнде дурмуш бир адам.

Галтаманлар кими гойяр гайгырып,
Есир гоҗа дат эденмиш гыгырып.
Кимем болса, эдейин дийп ягшылык,
Топулыпдыр Масгут гылҗыны сырып.

Ол гаракчы бермэн аман-заманын,
Саляр гылҗы депесинден пэлваның.
Гараз, Масгут үстүн чыкяр сөвешде,
Гачяр ганхор саркдырып ал ганын.

Гөрүп гоҗа халасгэриң дидарын,
Келлесинде саркып дуран ган барын,
Ол йигиде мэхир билен йүзленйэр,
Дийип: «Менем ягшылыгың өдэрин».

— Сен батыр йүрекли, асыллы адам,
Бир гөрсе унутмаз якынам-ядам.
Себәп болуп, алып галдың ажалдан,
Эден ягшылыгың гайтсын алладан.

Ханам дәл мен, дәл мен дөвлетли бай-да,
Гарашма сен менден түкенмез зада.
Йөне шу гүн халас эдениң үчин,
Сени ягшы гүнде саларын ядa.

Мен бир жаханкешде—таңрың халаны,
Эртир шәхерңизи, бу гиң йиланы,
Ташлап гитжек, шоңа ченли душушсак,
Совгатласам сен халасгәр баламы.

Билйән, сен әр йигит, теңңәниң, пулуң
Зары дәл, пенасы әжизлән гулуң.
Икимизи первердигәр душурды,
Бир шонуң хакы үчин, гел, узат голуң.

— Өз жанымы өзүм үчин хорладым,
Бир сени дәл, намысымы горадым.
Боляр, гожа, бараярын, бар дийсең,
Себәп аллаң ады билен сорадың.

Гөвни гитмесе-де совгат-серпая,
Йигит ирден баранмышын шо тая.
Душуп гожа, оны алып гиденмиш
Көне харабада бир йыкык жая.

Бир дарагт гөркезйәр ол ере айлап;
Бири гызыл, бири сары, бири ак
Үч хили мивеси бармышын онуң
—Ал—диенмиш гожа—бирини сайлап.

Агын алсаң, акыл болар яраның,
Сарыны ал, алтын болар гарбаның.
Гызылыны алып ийсең, эгер-де
Гыз-гелинлер мыдам сениң гурбаның.

Йигит сөзүн диңләп бу гожа-чалың,
Галяр ашагында агыр совалың.
Иң соңы ак билен сарыны гоюп,
Сайлап тутанмышын иймишлең алын.

— Вагышлаян шоны, йөне эхтимал,
Өкүнерсиң, шонуң үчин бир совал:
Агы я сарыны алмадың велин,
Айт себәбини, бу ничикси хал?

— Мең йүрегим ак иймишиң пидасы,
Йөне велин илиң байы-гедасы.
Шулар болса, дүнйөң өзем шу болса
Бармыка акылың берҗек пейдасы.

Сыр алшара тапылмаса бир дана,
Сөзүм ненең дүшүндирин надана.
Гөрүп адалатсыз бинамыслары,
Узын гиҗе укы гелмез дидәме.

Дерт чексем янымa гелен тапылмаз,
Кын гүнлерде хемдем болан тапылмаз,
Бир сүйҗи тагамдыр акыл диййлен зат,
Йөне оң тагамын билен тапылмаз.

Сарысыны ийип, бир девлетли бай
Болмак ислемейән, шоңа ынанай.
Илден артык зат герек дәл, оңарын
Нәме берен болса озалда худай.

Бай болсаң, гарыплаң гөзлери сенде,
Елҗакдыр чем гелен огры-шерменде.
Ынжалыгың болмаз ягты дүнйәде,
Сен малың гулусың, сен мала бенде.

Мугут байлык баша дүшен дердесер,
Акыл сениң билен арасын кесер.
Йөне оны пикир эдйән бармы, хей?
Бир пейда гөрмесе, ким гулак асар?

Берип доюрмарсың теңңәни-малы,
Бермесеңем, ил гөзүне ит ялы.
Онсоң өзүң итми, адамлар итми?
Чөз-де отур шу болгусыз совалы.

Ал иймиши алып ийсем мен әгер,
Хий, болманда, мени бир җынс-а сөер.
Ики җахан аварасы болмарын,
Хер ерде шоларың көмеги дегер.

Бир ганхор йүклесе маңа гүнәни,
Энесиз, аялсыз, гызсыз дүнйәни
Өтүрйән ёк, ханың кастам бар болса,
Халас эдер мени гызы, зенаны.

Билип болмаз, башың яссыга етер,
Бир достуң болмаса, ким көмек эдер?
Аялыңам саңа гыгырып дурса,
Өлүм бормы эйсем, хей, шондан бетер.

Даяныпмен достлугына оларың,
Мүң-де бир эмгекден халас боларын.
Диймезден өң еди гезек өлчәпдим,
Берсең диңе гызылыны аларын.

— Хак эдйәсиң, оны ал басым, оглум,
Ёлуңда бир бөвет болмасын, оглум.
Акылың, дөвлетиң өңден бар экен,
Өмрүңем хич махал солмасын, оглум.

Йигдиң дана сөзи яшула ярап,
Ак пата беренмиш мәхирли гарап.
Диййәрлер шол Хыдыр атаң өзүмиш
Йитенмиш гөзүнден салгым дек әрәп.

Масгут Хыдыр атаң патасын алып,
Гезенмиш җаханы асмана галып.
Бу әртеки бизиң дөвре етипдир,
Узак йыллаң ичи билен ёл салып.

Шол заманда дүнйә долуп надандан,
Иле-гүне ховп абаняр хер яндан.
Йөне акыл билен байлыкдан дәл-де,
Арачыны гөзләнмишлер зенандан.

Шу дөврүң шолардан нәмеси артык?
Адамлар яшап йөр намысын сатып,
Мундан башым алып гидердим велин,
Арман эне топрак дартып дур-дартып.

Соң Масгут боланмыш шаның везири,
Голданмыш хемише етим-есири.
Хыдыр ата гирип онуң дүйшүне,
Ине, шей диенмиш гүнлериң бири:

— Эй, оглум, пылан гүн бир ягыщ ягар
Сувундан бир дамҗа дадайсаң эгер
Еди гүнләп гызыл-җынлы боларсың,
Еди гүнден соңра ене дүзелер.

Гулак ассаң пендим ачык гөвүнден,
Бар сув зәхерленер шонуң сувундан.
Оңарсаң сен ондан датмаҗак болгун,
Герек сувуң йыгнап гойгун өңүнден.

Масгут хузурына баряр-да шаныӊ,
Болҗагыны айдяр шейле говганың.
Олам ичҗек сувун айрып гоюпдыр,
Булутлашып угран вагты хованың.

Чөзйәр булут буҗагыны мешигиң,
Даданлар сыпырып эгин-эшигин.
Дәли-порхан болуп, кимселер үйрсе,
Ким мавлапдыр мавлайшы дек пишигин.

Беденлерне, йүзлерине ган чалып,
Дүвләп йөрлер, ятаноклар дынч алып.
Хәли-шинди көшге тарап чозярлар,
Саглара-да беренноклар ынҗалык.

Олар дашын гуршап аланда тагтың,
Ша өңүне чыкяр шонда илатың.
— Бир кеселе учрапсыңыз, адамлар,
Иң говусы хәзир барың-да ятың.

Геленлер кем-кемден ызына сүйшүп,
Өйкеләп гидйәрлер хум ялы чишип.
Соң бирден эңйәрлер: «Ша билен везир
Дәлирәпдир, ондан дынмалы» дийшип.

Ша гелйән мәрекә гөзүн тегеләп,
Аңыпдыр бирдемде этҗегин хеләк.
Дийипдир везире «Ишлер кыналды,
Бир угур тапмасак биз мундан бейләк».

— Булардан гутулмак кын болар гаты,
Өлдүрерлер бизи, даргадар тагты.
Гелмәкелер дәлиредйән шу сувдан
Ичәймесек болмаз, хенизем вагты.

Ол икисем ичип, өзгелер ялы
Боланмышын гызыл-җынлы, зыр дәли.
Дийипдир мәреке: «Акыллы булар,
Биз гаты ялңышан экеник хәли».

Соңра олар өтүнч сорап аглаяр,
Вагт гечйәр, юваш-юваш дагаяр...
Ине, шейдип акыллыны наданлар
Өз көкерлен көкенлерне баглаяр.

Көне тымсаллардан шулар ялысын
Тапардым тап дийсең, нәче саньтсын.
Ил шейдйәр дийп этҗек болма бир иши,
Аңламаздан онуң асыл манысын.

Abaý,
gazak şahyry
(1845–1904)

ISGENDER

Poema

Iller Isgenderi tanaýarmykan?
Oňa Makedoniýa bolupdyr mekan.
Filip patyşanyň ogly Isgender
Şöhratparaz, görip bir adam eken.

Filip öldi, ogly häkimlik etdi,
Ýaş şa ýigrimi bir ýaşyna ýetdi.
Öz ülkesi az göründi gözüne,
Uruş isläp, ýat ýerlere seretdi.

Esger ýygnap, ýarag bilen şaýlandy,
Ata münüp, ülke söküp aýlandy.
Gylyjyny syryp, illeri gyryp,
Ýurtlarda-da ganlar döküp aýlandy.

Ýazyksyz illeri rehimsiz çapdy,
Derýanyň suwy dek gyzyl gan akdy.
Ýesir edip iliň garry-ýaşyny,
Olaryň boýnuna tanapyn atdy.

Bir özünden özge hany goýmady,
Emma onuň gözi zatdan doýmady.
Gün geçdigi saýy işdäsi artyp,
Ýer ýüzüni alsam diýip oýlandy.

Ýöriş etdi gazap donuny geýip,
Öňünde titredi iller gam iýip,
Isgender özünden göwni hoş bolup,
Öwündi şalaryň şasy men diýip.

Dabarasy tutdy örän kän ýeri.
Almakçy boldy ol bar şäherleri.
Adyn eşden şäherini almaga,
Toplap gitdi san-sajaksyz leşgeri.

Batyryň öňünden çykan bolmady,
Ýüzüne çekinmän, bakan bolmady.
Bütin ýer ýüzüne şa boljak kişiň
Söweşi, ýeňişi hiç kyn bolmady.

Esgerleri bilen bir çöle düşdi,
Alyp gaýdan ähli suwuny içdi.
Hem atlar suwsady, hem nökerleri,
Başyna düşeni muşakgat işdi.

Epgekli sährada suw tapyp bilmän,
Ygyp gezen adam galarmy ölmän?
Suwsuzlyk zerarly öldürjek boldy
Hyzmatkärlerini ýekänme-ýekän.

Birden satanlak at güş bolup uçdy,
Isgender atynyň ýalyny guçdy.

Aýna ýaly öwşün atýan bir zat hem
Onuň gözlerine çala kaklyşdy.

Barsa akyp ýatyr bir dury bulak,
Göýä uly ýapdan gaýdan bir gulak.
Şa gök suwdan gandy atyndan düşüp,
Bu bulagyň suwy süýji-le biçak!

Isgender getirdi bir kepän balyk,
Balygy bulakda ýuwdy halaýyk.
Balygyň-da üýtgäp gitdi tagamy,
Isgender agzyny açdy geň galyp.

Diýdi: "Ilki suwdan howlukman ganyň,
Ýeňiş biziňkidir, mäkäm ynanyň.
Ýörüň, hany şu bulagy yzarlap,
Gala ýykyp, olja alyp göneniň".

Buýruk berdi, goşun ördi şol bada,
Dem-dynç alman, öňe gitdi şazada.
Isgenderiň egni demirden donly,
Kernaý sesi ýaňlanyp dur howada.

Isgender atyny kenardan sürdi,
Dury bulak baryp bir jülgä girdi.
Jülgäň agzyn altyn gala ýapyp dur,
Galanyň örän berk gapysy bardy.

Ony açyp bilmän, boldy köp heläk,
Batly silkeledi eýläk hem beýläk.
Diýdi: "Eý, doganlar, bu ne hekaýat,
Çäresi nämedir, indi nätsekkäk?"

Berk gaýtawul görmänden soň hiç ýerde,
Arrygyny gynap, galmady derde.
Serkerde gahara-gazaba münüp,
Ähli leşgerini çozdurdy birden.

Derwezäni ýykyp bilmedi ýene,
Gahary sygmady onuň içine.
Kakýar tarkyldadyp gunt derwezäni,
"Aç!" diýip, bat berýär gödek sesine.
Kakyp durandan soň iň soňy weli,
Geldi derwezäniň bir garawuly:
"Bu derweze seniň üçin ýapykdyr,
Bu ýol taňra tarap äkidýär guly!"

"Aç, sen dewezäni, Isgender – adym,
Hiç bir welaýatda gaýdanok badym.
Aç, sen derwezäni, ýedi yklymda
Garşyma çykanok meniň bir adam."

"Öwünme, gataltma, begim, sesiňi,
Gel, gaýratyň bolsa, ýeň öz nebsiňi.
Dargursak hem içigara adam sen,
Açmaryn gapyny, bilýän kesbiňi".

"Diňle, men söweşde gezen Isgender,
Uruş edip, basyp aldym çäksiz ýer.
Iň bolmanda halka görkezer ýaly,
Sylag edip, maňa üýtgeşik zat ber".

Garawul ýokardan bir ýaglyk zyňdy:
"Patyşa, şuny al-da, gaýdyber indi,
Ýaglygyň içine sylag saldyk biz".
Isgender begenip yzyna döndi.

Ýaglygy görkezdi esgerlerine,
Diýdi: "Bu sylagy görüň siz, ine!"
Ýaglygy açsalar, çakyr süňk ýatyr,
Esgerler serkerdäň bakdy ýüzüne.

Isgender zeýrenýär öýkeläp gaty,
Diýýär: "Bererlermi şeýle sowgady?
Süňk nirede, men nirde" diýip, serkerde
Zyňdy bir gapdala kiçijik süňki.

Aristoteliň göwni tapmady dowul,
Süňki garbap alyp, şeýle diýdi ol:
"Eý, patyşam, bir syr bardyr bu süňkde,
Gyzmalyk etme-de, sowukganly bol.

Bir zat bilen haýran edeýin sizi,
Alyp gelseň örän guraw terezi.
Altyn goý tereziň bir tarapynda,
Beýlekisinde dursun şu süňküň özi.

Görsünler, serkerde, leşgeriň çagyr".
Üýşdi bir kän esger, edişip wagyr.
Tereze goýdular altyn-kümüşi,
Şonda-da kiçijik süňk geldi agyr.

Goşunyň ýaragny aýryp dessine,
Isgender tereziň goýdy üstüne.
Indi näderkä diýp seredip durdy,
Agyr geldi çakyr süňkjagaz ýene.

Aristotele diýdi batyr serkerde:
"Bujagaz süňk bizi goýandyr derde.
Oýlanyp pikir et, heý, mundan agyr
Bir zat bolup bilermikä bir ýerde?"

Aristotel alyp bir gysym toprak,
Diýdi: "Şahym, indi sen terezä bak".
Ol topragy guýdy süňküň üstüne,
Süňk ýokaryk galdy göýä bir gamak.

Bu waka haýranlar galdy Isgender,
Çagyrdy häkimi tapyp çola ýer.
Diýdi: "Bu zatlary düşündir maňa,
Bu ýerde bir gizlin syr bardyr, meger?"

"Gözüň süňki, şahym, seň eliňdäki,
Gözdür iň nebsewür zat dünýädäki.
Patyşahym, göze gum guýulanda,
Dünýäniň malyndan doýarmyş baky.
Gözüň bokurdagy giňdir çeniňden,
Näçe gazansaň-da doýmaz dünýäden.
Patyşahym, göze gum guýulanda,
Doýar gazanmadan, iýip-içmeden.

Aňryk hyjuw bilen ymtylan göze,
Asyl ýol bermedi altyn derweze.
Sylag berip gözüň çakyr süňküni,
Garawul kän zady öwretdi bize".

Isgender aýlanyp, bakyp alynna,
Iň soňy öwrüldi watan ýoluna.
Edip ýören işini biderek diýip,
Leşgerini çekip gaýtdy iline.

Sen bu rowaýaty gury söz diýme,
Garnyň doýsa besdir, artyk zat ýygma.
Dünýäde geziber, ömür sürüber,
Gözüm gumdan dolar diýip gam iýme.

Ömür ölçeglidir, öter-de gider,
Altyndan-kümüşden mydam et heder.
Namys bilen ary mala çalyşma,
Diňe nadan adam bu işi eder.

Abraýym-şöhratym ulalsyn diýip,
Özümden ökdeler bolmasyn diýip
Öwünmegin adamlaryň ýanynda,
Gülüşerler akmak diýip at goýup.

Akylsyz öwünip, görer köp zyýan,
Pikiriňi oýlanyp, soňra et beýän.
Özüň ýersiz-ýere öwüp nätjek sen,
Barmy näme, seň bahaňy soraýan?